

kuvan kiireen, aikapaineiden ja ylitöiden parissa kamppaileva enemmistö ehtii olla luova ja mukautumiskykyinen”.

Erityisen synkkiä olivat julkisissa palveluissa työskentelevien tunteukset työstään ja tulevaisuudesta. ”Työssä menestyminen vaatii yhä suurempia satsauksia. Pitää opiskella ja suorittaa ylempiä tutkintoja, pitää parantaa kielitaitoa ja pitää ehtiä lukea ja seurata ja ottaa kantaa, vaikuttaa”, kirjoittaa yksi tietotyöläinen (s. 106). Omasta puolestani voisin siteerata (taas kerran) Nikolas Rosen sanoja: työstä on tullut haavoittava vyöhyke ja oikeus siihen pitää ansaita aina uudestaan.

Jos meno on kovaa tietoajan työelämässä, niin tietotyöläisten maailma on kova muullakin tavalla. He ovat konservatiivisia individualisteja. Heidän kuvansa maailmasta on samalla tavalla individualistinen kuin sosiologian teorioissa. Muita kyselemättömämmin he luottavat markkinayhteiskuntaan, yksilölliseen yrittämiseen ja riskinottoon. Tutkijat siteeraavat Friedrich Hayekin kuvausta totalitaristisesta järjestelmästä, jossa ei riitä, että ihmiset

työskentelevät samojen päämäärien hyväksi. Heidän pitää vielä mieltää päämäärät omikseen. Nyt 2000-luvun alussa uhkaamassa ei kuitenkaan ole poliittinen totalitarismi vaan näennäisesti vapaiden markkinoiden totalitarismi, jossa meidän on uskottava markkinoiden intressit omiksemme.

Kirja jatkaa edellisessä kirjassa piirrettyä kuvaa kovenevasta työelämästä: ”— nykyinen työelämä on vaatimuksiltaan armottomampi ja monin tavoin ristiriitaisempi kuin koskaan aikaisemmin”. Armottomampi kuin koskaan! Historia alkaa vyöryä silmieni editse, orjat, lapset teollisen vallankumouksen tehtaissa ja kaivoksissa. En ihmettele tätä ensimmäistä kertaa enkä tarkoita erityisesti Blomia, Meliniä ja Pyöriää: miten on mahdollista, että muutaman vuosikymmenen takainen piirtyy niin ihanteellisena. Miten on mahdollista, että 1960-luvun tehdastyön realiteetit nostivat ennennäkemättömän työn humanisointitiliikkeen? Miten historia petti meidät, kun silloin ratkaisulta näyttänyt monipuolisia vaatimuksia ja autonomiaa sisältävä ”kehittävä työ”

näyttääkin nyt armottomammalta kuin mikään sitä edeltänyt? Missä on nykyinen työn humanisointiliike ja mikä sen visio? Riittääkö vähempi kuin kapitalismin tai modernin kumoaminen?

Useimmiten tätä paradoksia ei edes noteerata, ei tässäkään kirjassa. Richard Sennett, jonka Rortylta lainaamaa ajatusta ironisesta ihmisestä myös tässä kirjassa kierrätetään, tarjoaa yhden tulkinnan. Sennettähän tuo esiin vanhan rutiinin antaman turvan ja ennustettavan tulevaisuuden, joihin tämän päivän no long term -kapitalismi sitten vertautuu. Blomin ja kumppaneiden kirja on tärkeä myyttien purkaja, mutta vahvoille tulkinnoille Sennettin tapaan on vielä tilaa.

RAIIJA JULKUNEN

RAIMO BLOM & HARRI MELIN
& PASI PYÖRIÄ
TIIETOTYÖ JA TYÖELÄMÄN
MUUTOS
HELSINKI: GAUDEAMUS, 2001

FENNOMANIAN PITKÄ VARJO

Matti Virtanen on kirjoittanut hienon kirjan, josta keskustellaan pitkään. Väitöskirjaksi ”Fennomanin perilliset” argumentoi kadehdittavan selkeästi ja on viettelevän hyvin kirjoitettu. Kirjan alku vie Karl Mannheimin sukupolvien teoriaan ja esittelee sen ydinkäsitteet. Suvun sisäisten polvien asemesta tarkastelu

alkaa *samanikäisten ikäpolvesta*. Erietyiset avainkokemukset tiivistävät osan tällaisista ikäpolvista *kokemukselliseksi sukupolviksi*, jotka myös kokevat itsensä muista kohorteista poikkeaviksi. Näistä puolestaan osa kehittyi *mobilisoituneiksi* sukupolviksi. Virtasen Mannheim on sillä lailla elegantti, että edes mobili-

soituneita sukupolvia ei ymmärretä yhtenäisinä ryhminä, vaan sukupolvet kasvavat vaikuttaviksi ja dynaamisiksi juuri kilpailevien *fraktioidensa* kautta. Fraktiot kiteyttävät sukupolvensa tunnuksia ja iskulauseita kirjoittautumalla sisään ja tulkitsemalla uudelleen olemassa olevia *traditioita*.

Mannheim ei koskaan kokeilut mallinsa toimivuutta aineiston kanssa, silti hänen teoriansa maine on kestänyt yli puoli vuosisataa. Matti Virtasen erityisenä lahjana on taas ollut suuri fasinoitumisen taito: hän osaa paneutua yhteen hyvään ideaan ja jaksaa viedä sen niin pitkälle kuin se on vietävissä. Jotta idea toimisi, kilpailevat ajatukset ja syrjäpolut on karsittava. Giddens tai Urry eivät löydy kirjan lähteistä, eikä se keskustele diskurssianalyysistä. Sen sijaan Virtanen tarttuu Suomen autonomian jälkeiseen historiaan *ta-pauksena*. Opiskelijalle sanoisin ilman muuta, että yritys on megalomaaninen, ei siitä mitään voi tulla. Mutta Virtanen haluaa tutkia fraktioita, siis politiikan akuutteja toimijoita, sekä ikäpolven että tradition näkökulmasta. Traditioiden elämää ja jatkumista tahdittavat historian avaintapahtumat. Niiksi Virtanen kelpuuttaa lähinnä sodat, vuodesta 1808 vuoteen 1944. Ja suuri kuvio toimii, niin että lukijaa välillä heikottaa.

Virtanen kirjoittaa kuin taikuri, siksi lukijankin on paras olla hereillä sen suhteen, mistä kirjassa on kysymys. Illusionäärin tavoin kirjoittaja ripottelee tekstiin sinänsä toissijaisia yksityiskohtia, jotka luovat tarinaan vahvan läsnäolon ja totuudellisuuden tunnon. Jutun juoni on kuitenkin toisaalla, eli tehtävänä on osoittaa sukupolvien ja traditioiden merkitys poliittisessa elämässä. Tämän pääargumentin suhteen olen myyty mies: Virtanen näyttää, miten mobilisoituneet sukupolvet ja niiden kilpailevat fraktiot ovat aina esillä, kun jotain olennaista tapahtuu. Itse pidin erityisesti siitä tarkkuudesta, jolla vuosien 1918 ja 1939–1944 ”sukupolvia” pilkkottiin pienempiin, sodat eri tavoin kohdanneisiin polviin.

Kirjan alussa Virtanen käy keskustelua Pertti Tötön kanssa aineiston ”tyypillisyyden” käsitteestä. Vir-

tanen nostaa määrällisen edustavuuden rinnalle ”valinnallisen, tavalla tai toisella ihmisten aktiiviseen kannatukseen perustuvan, tutkijasta riippumatta” valikoituvan tyypillisyyden (s. 48). Virtasen esimerkkinä ovat kansanedustajat: ”Kansanedustajiksi valitut ovat suomalaisten kulloinkin arvomaailma ja sen risti-riidat pienoisuudessa” (s. 49). Jotenkin tämä perustelu ontuu, enkä usko, että Virtanen edes tarvitsee sitä. Poliittinen edustus on tietysti eri asia kuin tutkimuksen tarkoittama edustavuus. Poliittinen edustus on aina vallan välittämää, siis poliittista eikä mimeettistä edustusta.

Jos Virtanen pyrkii tutkimaan sukupolvien *mobilisoitumista*, on tietenkin perusteltua tutkia näiden sukupolvien edustajiksi ja johtajiksi mobilisoituneita. Tutkimusekonomian vuoksi tutkittavaksi on valittava riittävän kapea ryhmä, jotta voisi sanoa aiheesta jotain. Mutta jos näkee johtajien valinnan kohteeksi nimenomaan *valintana* eikä tyypillisyytenä, voisi esittää itselleen uusia kysymyksiä valintojensa seurauksista. Yksi kysymys voisi koskea sukupuolta. Yksi kirjan kiitettävistä puolista on sen kattava nimihakemisto. Poimin sieltä toimijat ja tutkijat, joihin oli viitattu ainakin kahden rivin verran. Tämän otoksen sukupuolijakauma oli sadankolmen (103) suhde kuuteen (6). Kirja on siis loistava dokumentti poliittisten ja kulttuuristen eliittien ja heidän tutkijoittensa komeasta herraseuraisuudesta. Virtanen ei kiinnitä tähän tyypillisyyteen mitään huomiota. Tässä suhteessa eliitti ei edusta perusjoukkoa, vallitsee siis radikaali ero poliittisen edustuksen ja tutkimuksellisen tyypillisyyden välillä. Vaikuttavatko sukupolvet myös naisporukoissa?

Traditio on monessa mielessä kirjan avainkäsite. Traditiot välittyvät eri-ikäisten fraktioiden kautta. Tätä miltei suvunomaista välittymistä

kuvaamaan Virtanen on luonut mallinsa ”mestarit–kisällit–oppipojat”. Tämä on myös malli, johon Virtanen itse kirjoittautuu: Antti Eskola, Seppo Toiviainen ja Klaus Mäkelä olivat kirjoittajan omia opillisia mestareita. Erik Allardtin tapaan Virtanen haluaa kirjoittaa Suomen yhdistymisen ja erilaisten isänmaallisuuksien historiaa. Vielä taistolaisen nuorison Neuvostoliiton palvonnankin Virtanen haluaa lukea osaksi fennomaanista, isänmaallista huolta.

Fennomania ja traditio ovat kirjassa lopulta aika problemaattisia kysymyksiä. Fennomania oli omalla aikanaan kiistanalainen näkemys näkemysten joukossa, ja siitä tuntuu nyt muovautuneen jokin 1800-luvulla muotoutunut valtiojärki. Kenties olen lukenut Virtasen huomosti, mutta en oikein hahmota fennomanian rajoja. Millainen ajattelu ja toiminta *ei* kuuluisi tähän traditioon, rikkoisi ja murentaisi sitä? Aleksis Kiven ”Seitsemän veljeksen” ”isänmaa” ja ”kansa” eivät esimerkiksi ole nationalistisia, fennomaanisia käsitteitä, pikemminkin Kivi tuntuu tukeutuvan republikaanisiin ajatuksiin. Vaikka hän puolusti suomen kielen asemaa, hän ajatteli toisin kuin Koskisen ja Meurmanin fennomaaninen eliitti.

Jostain syystä Virtanen loikkaa käytännössä ohi yhden näkyvän modernistin, Jörn Donnerin (1933–), josta olisi ollut materiaalia yllin kyllin. Mainitsen vain pari syytä pohtia häntä: Donnerin toimintakenttänä ei 50-luvun puolivälin jälkeen ole ollut pelkästään Suomen kansallisvaltio, hän säilytti ohjellisen etäisyytensä myös 60-luvun aktivismeihin, hän ei kirjoittautunut Kekkosen konsensukseen mukaan, hän oli valtiokeskeisyyden kriitikko jo 70-luvun alussa ja on kritisoinut myös fennomaanisen historiankirjoituksen suhdetta valtaan. Hän on kirjoittanut ”Suomes-

ta” enemmän kuin useimmat modernistit, silti täytyy venyttää tulkintaa pahasti, ennen kuin hänet voi kirjata fennomaanisen tradition jatkokajaksi. Donner puhuu auliisti niin isästään Kai Otosta kuin omista mestareistaankin (Atos Wirtanen, Hagar Olson), jotka eivät profiloitu Virtasen henkilögalleriassa. Olisi siis ollut mahdollista korostaa myös fennomaniaa haastavaa ajattelua.

Pointtini ei ole Donnerin liian vähäinen painottaminen. Sen sijaan ajattelen, että Virtasen syntetisoiva lukutapa hakee jatkuvuutta, ja jatkuvuuden hän myös löytää. Suuria nimiä seuraamalla löytyy vanha tuttu kertomus: tämä on Matti Virtasen versio *Suuresta linjasta*. Luen siis rinnakkain kahta erilaista kertomusta. Toinen niistä osoittaa kerta toisensa jälkeen sukupolvien ja niiden fraktioiden jännittävän pelin Suomen historiassa. Toinen, taustalta kohoava ”tradition” kertomus on Suomen kansallisvaltion ja eheytyvän kansakunnan eepos. ”Yhteisen historian tuottama keskinäinen ymmärrettävyys tekee kansasta samantyyppisen primaariyhteisön kuin mitä perhe on”, sanoo Virtanen (s. 389). Entä jos ”historian” tilalle laitetaan ”historiankirjoitus”?

Otan yhden esimerkin ”fennomaanisen tulkinnan” rajoista. Virtanen yrittää vastata kysymykseen, miksi taistolaiset nuoret hyväksyivät Tshekkoslovakian miehityksen. Virtasen selityksenä on, että samastumalla voimakkaampaan haluttiin turvata oma valtiollinen olemassalo: ”nuortaistolaisten samastumisen Neuvostoliittoon Tshekkoslovakian miehityksen jälkeen voi nähdä pyrkineen samaan kansallisen olemassaolon turvaamiseen, mitä sen peilikuva AKS tavoitteli 30-luvulla” (s. 349). Tätä väitettä tukee ajatus siitä, että (nuor)taistolaisuuden takana oli sama perussy s kuin jyrkän linjan kiteytymisellä ja nousulla

SKP:ssä: Tshekkoslovakian miehitys ja sen jälkeinen sopeutuminen uuteen tilanteeseen” (s. 344).

Tässä tulkinnassa kyllä häntä heiluttaa koiraa. Vietnamin sota, tulopoliittikka (ja sen implikoima luokkasopu), hallinnonuudistus ja näihin yhdistävänä teemana liittynyt vallankumouksellisuus (marxismileninismi) olivat niitä asioita, jotka todella kokosivat ja liikuttivat ihmisiä. Kun SOL asettui tukemaan Tshekkoslovakian miehitystä, se otti kantaa SKP:n vähemmistön ja vallankumouksen puolesta. Samalla se tietysti esitti pahimman mahdollisen provokaation, härnäkysen, sota-ajan sukupolville. Eri radikaalien projektien välinen kilpailu siitä, kuka pystyy esittämään hurjimman linjan, jatkui pitkälle 70-luvun puolelle. Tämä prosessi, eikä mikään yksittäinen ”perussy”, selittää uskoakseni parhaiten nuortaistolaisten linjan muotoutumista. Suomen itsenäisyyttä kyllä suojeltiin EEC:n, Naton ja ”Nato-Saksan” suuntaan. Sen sijaan Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Suomen asioissa kannatettiin varauksetta. Fantasioissa Neuvostoliitto oli pikemminkin Suomen vallankumouksen tuki.

Yhdessä asiassa Virtanen pysyy johdonmukaisesti sosiologina läpi historiallisen kertomuksensa. Suomi on tapaus, jossa kokeillaan Mannheimin-Virtasen mallia. Ainoa, mikä ei muutu ja historiallistu matkalla, on sosiologin työkalu, malli. Ehkä kyse on likinäköisyydestä(ni), mutta minulla on vaikeuksia mestarit–kisällit–oppipojatmallin kanssa 1960-luvun lopusta lähtien. Monien liikkeiden, kilpailujen ja hajoavien ryhmien verkosta saadaan kovin selkeä prosessi tämän mallin avulla. Otan esimerkiksi taistolaisen opiskelijaliikkeen. Vaikka onkin totta, että Reijo Kalmakurki liittyi SKP:hen ennen useimpia muita aktivisteja, ja vaikka hänen keskeinen roolinsa uuden So-

sialistisen opiskelijaliiton (SOL) syntymässä onkin kiistaton, ei kuvio ehkä kuitenkaan aukea mestarin ja kisällien suhteena. Vuoden 1970 luentolakko oli paljolti sattumaa ja kokonaan muiden järjestämä. SOL:n uutta ideaa ei voi ymmärtää ilman Juhani Ruotsalon ja Kari Toikan edustaman ”intellektuellisiiven” mukaantuloa. Vasta tämä fuusio luo todella uuden tilanteen ja uuden toimijan. Fuusiona sitä ei ideoinut tai ohjannut kukaan yksilö mestarin tapaan – ei ainakaan minun tietojeni mukaan. Samaan ongelmaan voi viitata vihreiden ”Kompstin” ryhmän kohdalla (s. 333). Oliko yksi mestari ja muut kisällejä?

Sama satunnaisuus toistui Tampereella. En suinkaan ollut yksi vuoden 1970 luentolakon järjestäjästä, vaan täysi oppipoika (s. 311). Julkisen esiintymiseni takia Esko Vainionpää (SKP, rev) järjesti minut SOL:n hallituksen jäseneksi. Syksyllä 1970 olin liittynyt SKP:hen ja opastin puolueen piiritoimistoon myös mestarini Seppo Toivaisen, jota en silloin juuri tuntenut. Uuden tyylin järjestäytyminen etsi Tampereella muotoaan vuoden verran. Vuosina 1970–1972 tässä aktivismin verkostossa oli monia kohtia, jotka olisivat saattaneet kasvaa keskuksiksi: ylioppilaskunta (Pirkko Kylänpää), nuorisoliitto (Esko-Juhani Tennilä), Tiedepoliittinen yhdistys, SOL:n vanha paikallinen järjestö.

Jos ajattelen omaa tuon ajan touhuamistani, kaiketi kasvua oppipojasta kisälliksi, niin yhden mestarin nimeäminen olisi tukalaa. Antti Eskola vaikutti siihen, että hain Tampereelle opiskelemaan. Pirkko Kylänpää opetti yliopistotoimintaa. Toivo Autiosaari ohjasi vähemmistöläiseksi. Ja lopulta, Juhani Ruotsalo oli mestaroimassa marxilaisten ryhmien perustamista. Yhdelläkään heistä ei ollut kokonaista käsikirjoitusta, eikä sitä ollut minullakaan.

Olen siis aika varovainen mestareiden ja kisällien nimeämisessä.

Jostain syystä Matti Virtanen on lukenut ihan hassusti väitöskirjani ”Viimeiset taistot” keskustelun ”takinkääntämisestä”. Ehkä tässä realistinen lukutapa kohtaa konstruktionistin tekstin? Virtanen kirjoittaa: ”Miksi Hyväristä kiusasi se, etteivät vanhat suostuneet kääntämään takkia – ja miksi Hyvärinen itse on ylpeä siitä, että on takkinsa kääntänyt ja ottanut irti 70-luvusta? Selitys on se, että molemmat – niin vanhat kuin nuoretkin mukana olleet – olivat 90-luvun alkuun mennessä kyllä ottaneet irti taistolaisuudesta – mutta vastakkaisiin suuntiin: vanhat ‘taaksepäin’ ja nuoret ‘eteenpäin’. Vanhoille taistolaisuus oli jotakin, joka tuli oman nuoruuden, 60-lukulaisuuden, päälle (...) 70-luku oli toisen asteen vasemmistolaisuutta, joka sulii ilman ihmeemmin jälkiä jättämättä pois, kun sitä ruokkinut poliittinen tilanne oli ohi”(s. 350).

Minä en ole pyytänyt ketään olemaan takinkääntäjä. En ole itse ajatellut olevani sellainen, enkä muista nimenneeni toisia takinkääntäjiksi. Sen sijaan olen puhunut kielipelistä. Ihmettelin 90-luvun alussa sitä, miksi niin monet (entiset) taistolaisen sivistyneistön edustajat toistelivat julkisuudessa sitä, että *he eivät ole takinkääntäjiä*. Metafora liittyy erikoiseen moraaliseen talouteen. Aikaa sitten Tiedonantaja-lehti nimesi taistolaisuuden hylänneet takinkääntäjiksi. Toinen ehdotukseni oli, että moraalisen minän viitekehyksenä on yhä tietty ”70-luvun pe-

rinneryhdistys”, jolle osoitetaan solidaarisuutta tällä puhettavalla. Metafora toimii epäsymmetrisesti: ”Minä en ole takinkääntäjä” (olen moraalisesti johdonmukainen). ”Hyvärinen on takinkääntäjä” (ei ole niin hyvä kuin me). Tässä kielipelissä ei ole optiota ”Olen takinkääntäjä ja olen ylpeä siitä”. Miksi intellektuellit haluavat kuvata identiteettiään tämän kaksijakoisen, epäsymmetrisen metaforan avulla? Eikö menneisyydestä voi puhua palauttamatta sitä tähän moraaliseen joko-tai-peliin?

Virtanen on oikeassa siinä, että takinkääntöä vastustaneet ovat kuuluneet minua vanhempaan, sodan ainakin osittain kokeneeseen sukupolveen. He liittyivät taistolaisuuteen tai tukivat sitä aikuisina, minä nuorena aikuisena. Minun polveni osallistui usein kokopäiväiseen aktivismiin, vanhemmat lähinnä melko perinteiseen järjestötyöhön. Vanhoilla oli Virtasen mukaan vanhat 60-luvun ihanteet, joihin palata, nuorten piti mennä eteenpäin kohti uusia liikkeitä.

Hieno juttu, että ihmisillä on arvoja ja ihanteita. Tosin kukaan arvostelemistani intellektuelleista ei puhunut *paluusta* 60-luvun arvoihin vaan arvojensa säilymisestä. Kukaan ei maininnut ristiriitaa ihanteidensa ja 70-luvun tekojen välillä. Esiintyikö sellaista? Poliittista toimintaa voidaan tarkastella ainakin sen tavoitteiden (intressit, ihanteet), toimintamuotojen ja seurausten näkökulmasta. Pitäisin itseäni tekopyhänä hölmönä, jos tarkastelisin 70-luvun toimintaani pelkästään ihanteiden näkökulmasta. En pidä maa-

ilman selittämisessä kovin hyvänä sellaista kahtiajakoa, jossa hyvien ihmisten (nuoret radikaalit) toimintaa tarkastellaan *ihanteiden* näkökulmasta, kun taas arveluttavien henkilöiden (Tanner, Bush, Lipponen) kohdalla intressien, toimintamuotojen tai seurausten kannalta. Kysymyksen voi muotoilla myös toisin. Oliko taistolaisen sivistyneistön 70-luvun fundamentalismi sellainen eettis-poliittinen ongelma, että sitä on syytä purkaa tavalla tai toisella myös julkisesti? Vai ovatko osalliset yhä sillä lailla velkaa aatteelle, että asian käsittely julkisuudessa on tuomittavaa? – Mutta tämä on vain sivupolku Virtasen kirjassa.

Kaikkienensa ”Fennomanian perilliset” on mainio poikkeus viimeaikaisessa väitöskirjojen vuossa. Kirja ei etsi turvallista lokeroa pienen pienen ongelman käsittelyssä, vaan maalaa isolla pensselillä ja suurta kuvaa. Tällaisena kirja ei voi olla härttämättä uusia ideoita ja vastaan-sanomisen halua – ja silloinhan se toimii juuri niin kuin hyvältä tutkimukselta voi odottaakin. Hieno juttu, jos se ohjaa yhdenkin sosiologin historian ongelmien suuntaan.

MATTI HYVÄRINEN

MATTI VIRTANEN
FENNOMANIAN PERILLISET
POLIITTISET TRADITIOT JA
SUKUPOLVIEN DYNAMIIKKA
HÄMEENLINNA: SKS, 20001
390 s.